

Старі і нові вади ринку електроенергії України

(тези виступу віце-президента ГС «ПЕАУ» Олександра Рогозіна 06.11.2019 на круглому столі «Особливості функціонування нової моделі ринку електроенергії»)

Чи не всі проблеми, які діагностували ще у далекому 2002 році при написанні Концепції розвитку ринку електроенергії, та які мали бути вирішені до впровадження нового ринку залишились не вирішеними або навіть загострились:

- **«старі борги»** Оптового ринку електроенергії - залишились,
- **перехресне субсидіювання населення** промисловістю залишилось, і хоча здійснюється наразі по-іншому, але ще складнішим та найнепрозорішим чином,
- **100% поточна оплата за електроенергію споживачами** не досягнута. Більш того, ризики неплатежів наразі сконцентровані на ключовому суб'єкті, Оператору системи передачі (ОСП), що загрожує його фінансовій стабільності і надійності функціонування енергосистеми. За інформацією ОСП наразі борги з 1 липня на Балансуючому ринку (БР) досягли 900 млн.грн.

Недоліком старої моделі ринку називався **завеликий адміністративний вплив** на учасників ринку. Але у новому ринку такий вплив теж має місце, тільки він набрав нових форм, зокрема:

- **за рішенням Кабінету міністрів з конкурентних сегментів ринку вилучено половину обсягів всієї виробленої електроенергії** (90% НАЕК «Енергоатом», 35% ПАТ «Укргідроенерго»), яка продається, як і раніше, за регульованими, не ринковими тарифами,
- виробники примусово надають **безоплатні послуги з резервів потужності**,
- встановлені Регулятором цінові обмеження на «ринку на добу наперед» (РДН), внутрішньодобовому (ВДР) та БР ринках в нічні години не покривають **навіть паливної складової собівартості виробників ТЕС та ТЕЦ**.

Серед досягнень нового ринку називається **відкриття імпорту**. Імпорт – добре, як індикатор, і корисний, як стимул для посилення конкуренції. Але конкуренцію, за якої **вітчизняний виробник знаходиться у свідомо гірших умовах**, важко назвати чесною. Вітчизняний виробник сплачує акциз на електроенергію, плату за диспетчеризацію, має тримати безоплатні резерви і при цьому не має іншого джерела покриття витрат, ніж ціна на електроенергію, яка вночі не покриває навіть паливну складову. Всього цього виробники на суміжних ринках не мають. Додатковим фактором нечесної конкуренції для імпорту з Російської Федерації є значно нижчі неринкові внутрішні ціни на енергоносії.

Наслідки роботи нового ринку для учасників не прораховувались до початку впровадження і, на жаль, не оцінюються і зараз. ПАТ «Центренерго» за 9 місяців цього року звітує про збитки у сумі 1,5 млрд.грн, у т.ч. 300 млн.грн за 3 квартал. Поточна кредиторська заборгованість компанії за 3 квартал зросла більш, ніж на 600 млн.грн. Зараз у Фейсбуці читаємо радісні новини, що ціни на РНД у жовтні зменшуються, зокрема внаслідок імпорту (добова середньозважена - до 140 грн/МВтг і нижче). Тож збитки державної компанії залишаться

або навіть збільшаться. Владу це хвилює ? Як буде забезпечено фінансову стабільність компанії, її ремонти, розрахунки з постачальниками вугілля ? В інших генкомпаніях ТЕС ситуація теж набагато гірше, ніж торік. Які будуть довгострокові наслідки збитковості теплової генерації ? Таке вже було двічі, останній раз у 2009 році, і тоді результатом було суттєве недофінансування ремонтів та, відповідно, зростання аварійності енергоблоків, а також вимушене залучення кредитів (на 3 млрд.грн) для розрахунків за паливо.

Приведу ще декілька відомих фахівцям проблем вже нового ринку:

- **ринок допоміжних послуг досі не працює**, і інструментарій диспетчера для балансування енергосистеми не має економічного підґрунтя,
- **чинна формула ціни за небаланс не стимулює** учасників ринку до підвищення точності прогнозів і дотримання балансу, оскільки середня ціна за небаланс фактично збігається із середньою ціною на РДН,
- **несумісність чинних обмежень цін на РДН та БР** наражає учасників ринку на збитки при виконанні команд диспетчера,
- **Гарантований покупець (ГП) фінансово не збалансований** і не спроможний виконувати свої зобов'язання перед Постачальниками універсальних послуг та виробниками з ВДЕ у повному обсязі. Щомісячний дисбаланс ГП наразі становить близько 1 млрд.грн,
- Спеціальні обов'язки щодо продажу Гарантованим покупцем технологічних витрат електроенергії на її транспортування (ТВЕ) Операторам систем розподілу (ОСР) та Оператору системи передачі (ОСП) по пільговій не ринковій ціні **демотивують їх до зниження ТВЕ та створюють корупційні ризики.**

Зауважу, що згадані проблеми мають не лише економічну складову, більшість з них **прямо або непрямо впливає на надійність роботи енергосистеми та якість електропостачання.** Якщо додати до цього проблему подальшого некерованого нестримного розвитку генерації з ВДЕ та недостатності регулюючих потужностей, економічні і технічні перспективи ринку можна оцінювати як вкрай невтішні.

Чи є вихід з ситуації ? Впевнений, що так...

Проте, я також впевнений, що рішення - не у точкових несистемних діях на кшталт «посилити цінові обмеження на ринку» або «дозволити законом безоплатно обмежувати певні станції з ВДЕ».

«Настроїти» ринок можна без гноблення власних виробників і з розумним стримуванням цін для споживачів. Проте для цього треба фахівцям державних органів, учасників ринку, інших зацікавлених сторін разом обговорювати, рахувати, порівнювати та обирати оптимальні варіанти вирішення проблем.

На мій погляд **серед можливих рішень необхідно розглянути**, зокрема, наступні:

1. Поетапне (за 2-3 роки) **підвищення тарифів для населення.** Це не тільки шлях до запровадження повної конкуренції на всіх сегментах ринку та для всіх споживачів. Без цього наразі збалансувати діяльність ГП і ринку у цілому без суттєвого підвищення цін для промисловості вже неможливо.

2. **Забезпечення 100% оплати за електроенергію** державних вугільних шахт та водоканалів, наприклад, шляхом передбачення відповідних програм у Державному бюджеті.
3. **Терміновий запуск ринку допоміжних послуг**, у т.ч. **введення плати за потужність** як нової допоміжної послуги. Результатом цього стане те, що ціни на електроенергію на усіх сегментах ринку знизяться, оскільки формуватимуться виключно паливними витратами. Відповідно, конкуренція з іноземними виробниками (щонайменше країн ЄС) стане більш чесною.
4. **Внесення змін до Податкового кодексу** в частині уникнення не обґрунтованого **додаткового податкового навантаження на виконавців спеціальних обов'язків** на ринку електроенергії, а також визначення платником **акцизу на електроенергію** не виробників, а інших суб'єктів ринку, наприклад ОСП. Це сприятиме стримуванню цін на ринку, а останній захід – також більш чесній конкуренції з імпортом.
5. Внесення змін до методології тарифоутворення ОСП щодо **встановлення тарифу на диспетчеризацію для виробників на нульовому рівні**, що теж сприятиме чесній конкуренції з імпортом та стримуванню цін на ринку.
6. **Перегляд механізму покладання спеціальних обов'язків КМУ**. Необхідно припинити штучну монополію Гарантованого покупця, повернути НАЕК «Енергоатом» та ПАТ «Укргідроенерго» право продавати електроенергією на ринку на власний розсуд, із зобов'язанням з отриманого доходу сплачувати компенсуючі платежі ПУП та ГП за Порядком, встановленим Регулятором.
7. Внесення змін до Правил ринку в частині **посилення відповідальності учасників за свої небаланси** (шляхом зміни формули ціни за небаланс).
8. Внесення змін до Правил ринку, а також Правил РДН та ВДР в частині **зняття цінових обмежень (Price caps) на РДН, ВДР та БР, або, як мінімум - збільшення нічних верхніх цінових обмежень, зменшення нижніх денних цінових обмежень**, а також зсув пікового періоду доби на одну годину раніше. Це ліквідує штучний дефіцит пропозиції в усі періоди доби та сприятиме посиленню конкуренції.

І насамкінець... В ЗМІ та соціальних мережах наразі вистачає оцінок нового ринку, здебільшого негативних, що об'єктивно. Але на жаль, практично всі оцінки знаходяться у площині **емоцій** (ціни високі, монополісти маніпулюють, Регулятор не діє), а **об'єктивної інформації дуже мало, а ще менше аналізу і аргументованих висновків**. Така ситуація не є випадковою – це **наслідок інформаційного вакууму** щодо ситуації у новому ринку.

На відміну від колишнього Оптового ринку електроенергії, в якому була наявна практично загальнодоступна щомісячна і навіть щоденна інформація щодо обсягів торгівлі, цін та розрахунків у розрізі учасників ринку, в новому ринку загальнодоступною є інформація лише щодо цін на централізованих сегментах. Обсяги торгівлі по учасниках ринку, а тим більш загальний баланс і стан розрахунків на ринку є наразі інсайдерською інформацією. І це теж **недолік** поспішного впровадження нового ринку – **втрата його спостережуваності**.

Для повноти картини зауважу, що Регулятор має затверджені форми моніторингу ринку. Але результатів моніторингу, які відповідно до Закону мають оприлюднюватись щоквартально, наразі немає. Немає також впевненості, що обсяги майбутньої інформації з моніторингу будуть задовольняти потреби учасників ринку та суспільства.

Як відомо, чи не найкращий спосіб боротьби з незаконним використанням інсайдерської інформації та, відповідно, засіб забезпечення чесної конкуренції – **оприлюднення** всіх даних, які не є комерційною таємницею. Тому важливо **запровадження оприлюднення** щонайменше щомісячної та щоденної (наростаючим підсумком) інформації щодо обсягів купівлі-продажу електроенергії в розрізі сегментів та учасників ринку.